

::::::::::

प्रकरण ५ वै

निष्कर्ष व शिफारशी

- ७.१ प्रास्ताविक
 ५.२ प्रबंधाचा सार शि
 ५.३ निष्कर्ष
 ५.४ शिफारशी
 ५.५ पुढील संशोधनासाठी विषय

::::::::::

प्रकरण ५ वे

निष्कर्ष व शिफारशी

५.१ - प्रास्ताविक :-

संशोधकाने "उत्तर सोलापूर तालुक्यातील माध्यमिक शाळातील अध्यापन पध्दतीचा टीकात्मक अभ्यास हा अभ्यासकाचा विषय आहे". संशोधनासाठी सर्वेक्षण पध्दतीचा वापर केला भूगोल अध्यापकांना अध्यापनावर आधारित प्रश्नावली दिली व ती भरून घेतली त्या प्रश्नावलीतील उत्तरे संपूर्णपणे बरोबर नाहीत व अविश्वसनीय वाटली म्हणून अभ्यासकाने भूगोल अध्यापकांचे पाठनिरीक्षण केले. त्यानंतर भूगोल अध्यापनातील विचार व मते अजमावण्यासाठी २३ भूगोल त्कांची मुलाखत घेतली. त्यामध्ये कांही प्राध्यापक व मुख्याध्यापक आहेत. प्रश्नावली भरून देण्यासाठी फारसा प्रतिसाद मिळाला नाही, अशा २४ प्रश्नावल्या भरून मिळाल्या, व पाठनिरीक्षण २२ अध्यापकांचे केले. या सर्वांनी या कार्यात सहकार्य देवून व्यवस्थित माहिती दिली. इत्यादी साधनांद्वारे माहिती मिळविली मिळविलेल्या माहितीच्या आधारे पृथक्करण व अर्थनिर्वचन केले, मागील प्रकरण ४ मध्ये संपूर्ण माहितीचे पृथक्करण व अर्थनिर्वचन केले आहे. या माहितीच्या आधारे निष्कर्ष व शिफारशी पुढील प्रमाणे दिल्या आहेत.

५.२ प्रबंधाचा सारांश :-

संशोधनाचे वर्गीकरण ५ प्रकरणात केले आहे, संशोधन समस्या पाश्चिमी भूगोल विषयाचा परिचय सांगितला आहे. भूगोलाचे स्थान पूर्वी व आजचे भूगोलाच्या व्याख्या या प्रस्तावनामध्ये सांगितले आहे. भूगोलाचे शिर्षक "उत्तर सोलापूर तालुक्यातील माध्यमिक शाळातील

भूगोल विषय कोणात्याही विषयाच्या अध्यापकास दिला जातो. त्यामुळे भूगोल अध्यापनामध्ये ब-याच त्रुटी आढळून येतात. त्याशिवाय भूगोल विषयास इतर विषयाच्या मानाने कमीस्थान आहे. म्हणून अभ्यासकाने हा विषय निवडला त्याच प्रकारे भूगोल विषयामुळे उद्दिष्टे साध्य होतात का ? त्यासाठी कोणात्या अडचणी आहेत, त्या पाठित्या म्हणून अभ्यासकाने हा विषय सर्व पध्दत वापरून अभ्यास केला. दुस-या प्रकरणात भूगोल अध्यापन व अध्यापन एक दृष्टीकोन यामध्ये भूगोलाचा अभ्यासक्रम मुलांचे वय अभिसची यास योग्य आहे का ते पाहिले. त्याच प्रमाणे भूगोलाचे आजच्या जगात किती महत्त्व आहे व त्यासाठी या विषयास अधिक क महत्त्व दिले जाते, असे विवेचन केले आहे. त्याच प्रमाणे भूगोल विषय हा सर्व विषय तयार होवू शकत नाही. भूगोल विषयाचा सर्व विषयास आधार घ्यावाच लागतो. तिस-या प्रकरणात संशोधने पध्दती व साधने कोणाती वापरली आहेत, अभ्यासकाने प्रश्नावली, निरिक्षण, मुलाखती या व्दारे भूगोल अध्यापनातील माहिती गोळा केली. व चौथ्या प्रकरणात मिळालेल्या माहितीच्या आधारे पृथःकरण व अर्थनिर्वचन केले व प्रौवटी ५ व्या प्रकरणात अभ्यासकाने संशोधनाचे निष्कर्ष व शिफारशी सांगितल्या आहेत. या प्रकारे अभ्यासकाने ५ प्रकरणांमध्ये "भूगोल अध्यापनातील टिकात्मक अभ्यास" याचे पृथःकरण व अर्थ निर्वचन केले आहे.

५.३ निष्कर्ष :-

अभ्यासकाने उद्दिष्टानुसार पृथःकरण व अर्थनिर्वचन केले आहे. त्या नुसारच निष्कर्ष खाली दिलेले आहेत.

शैक्षणिक अर्हता :-

भूगोल हा विषय कोणात्याही विषयाच्या अध्यापकास अध्यापनासाठी

दिला जातो. स्पेशल भूगोल घेवून पदवीसंपादन केलेले अध्यापक यांचे प्रमाण कमी आहे. (शोकडा ५४.१६) बी.एड. ला भूगोल मेथड घेणा-या अध्यापकांचे ही प्रमाण कमी आहे. (शोकडा ६२.५)

भूगोल विषयाची व्यावसायीक वाढ :-

भूगोलाच्या अध्यापकांनी व्यावसायीक वाढ करावी त्यासाठी त्यांनी त्यादृष्टीने प्रयत्न करावा, परंतु अध्यापक प्रयत्न करीत नाहीत, हे दिसून येते. भूगोलाच्या परिषदेला हजर रहाणा-या अध्यापकांचे प्रमाण १२.५ एवढे आहे. (शो. ८७.५ भूगोल परिषदेला हजर राहत नाहीत.) १०० % अध्यापक भौगोलीक स्थळांना भेटी देत नाहीत. आणि ४५.८३ अध्यापक भौगोलीक व्याख्यानाला हजर राहतात. यावरून असे दिसून येते की, अध्यापक व्यावसायीक वाढी करीता प्रयत्न करीत नाहीत.

भौगोलीक साधनांची निर्मिती -

बहुसंख्य अध्यापक भौगोलीक साधनांची निर्मिती करीत नाहीत. (शोकडा ९१.६६) कारण अध्यापकांना आर्थिक सहाय्य मिळत नाही. शैक्षणिक साधने मिळत नाहीत.

भूगोल अध्यापनाची उद्दष्टे साध्य न होण्याची कारणे -

भूगोल अध्यापनामध्ये पुढील गोष्टीमुळे उद्दष्टे साध्य होत नाहीत. पाठ्यपुस्तके तदोष आहेत. (शोकडा प्रमाण २५ %) अध्यापनास वेळ अपुरा आहे. (शोकडा प्रमाण ९५.८३)

मुख्य म्हणजे अध्यापनात आठवड्यातील तासिका फक्त २ आहेत, या मानाने अभ्यासक्रम जास्त आहे. त्यामुळे अवांतर अनुभव माहिती सांगण्यास वेळ अपुरा पडतो.

भूगोल अध्यापन पध्दती -

भूगोल विषयातील अध्यापनाचे महत्वाचे व समजणारी पध्दती म्हणजे नकाशा पध्दती. चिन्ने, मॉडेल्स, यांचा शोका ८.३३ केला जातो, परंतु अध्यापनात याचा वापर फार कमी होतो. हे दिसून येते. (शोका प्रमाण ९१.६६) कारण भौगोलिक साधने नाहीत स्वतंत्र खोली नाही.

अध्यापनात पाठपाय-या न वापरणारे -

अध्यापनात पाठाच्या पाय-या वापरल्या जात नाहीत. कारण घटक शिक्षाविण्यास फार वेळ लागतो. (शोका प्रमाण ५८.३३) अभ्यासक्रम दिलेल्या वेळातच पूर्ण करावा लागतो. (७०.८३) शिक्षकावर या ठरवून दिलेल्या वेळाने बंधन असते. आठवड्यातील तासिका फक्त २ असतात, त्या कमी वाटतात. (शोका ८७.५)

इमारत व भौगोलिक साधनांची त्रुटी -

बहुसंख्य शाळेमध्ये जागेची अहचण आहे. (शोका ८३.३३) शाळेमध्ये स्वतंत्र भूगोलाची खोली नाही. त्याच प्रमाणे भौगोलिक साधनांची त्रुटी आहे. (शोका ६२.५) यामुळे अध्यापन योग्य पध्दतीने करता येत नाही.

भौगोलिक संदर्भ ग्रंथ -

शाळेमध्ये संदर्भग्रंथ नाहीत, (शेकडा ५५ %) अध्यापनामध्ये अधिक माहितीसाठी संदर्भग्रंथ असणे जसरीचे आहे.

वैज्ञानिक साधने -

बहुसंख्य शाळेमध्ये वैज्ञानिक साधने नाहीत. रेडिओ, नसणा-या शाळेचे प्रमाण (शेकडा ३३ %) दूरदर्शन नसणा-या शाळा (शेकडा २०.८३) सध्याच्या वैज्ञानिक युगामध्ये भौगोलिक माहिती या साधनांद्वारे भरपूर मिळते. त्याचा फायदा कसून घेता पाहिजे. परंतु या प्रमाणावरून असे दिसून येते की, विद्यार्थ्यांना याचा लाभ मिळत नाही.

गुणांची टक्केवारी -

सध्याचा अभ्यासक्रम व गुण यांचे प्रमाण चुकीचे आहे. पाठ्यपुस्तकांमध्ये ३९ धडे आहेत. मार्कमात्र ४० आहेत. भूगोलाचा स्वतंत्र पेपर १०० गुणांचा असावा असे मत व्यक्त केले आहे. यामुळे भूगोल विषयाची आवड तर होईलच शिवाय भरपूर ज्ञान मिळते.

पाठ्यपुस्तके मुलांची अभिरुची यास योग्य आहेत का ?

शेकडा ५४ % अध्यापकांनी सध्याचे भूगोलाचे पुस्तक मुलांचे वय अभिरुचीस योग्य नाही. कारण त्यामध्ये त्रोटक माहिती अभ्यासक्रम

जास्त भाषा क्लिष्टत्वामुळे विद्यार्थ्यांना समजण्यास अक्वड जाते.

प्रश्नपत्रीकेचे स्वरूप वस्तुनिष्ठ प्रश्नावर जादा भर आहे.
विस्तृत प्रमाणात विद्यार्थ्यांना उत्तरे लिहिता येत नाहीत.

भूगोल विषयाची चाचणी परीक्षा -

१०० % अध्यापक भूगोलाची चाचणी परीक्षा (१५ दिवसांनी किंवा ३० दिवसांनी) घेतल्या जातात. जादा त्या विषयाची कोणतीही चाचणी परीक्षा घेतली जात नाही.

पूर्वज्ञान चाचणी परीक्षा -

विद्यार्थी प्राथमिक स्तरातून माध्यमिक स्तरात प्रवेश घेताना १०० % शाळा त्याच्या कोणत्याही विषयाची चाचणी घेत नाहीत. त्यामुळे विद्यार्थ्यांची प्राथमिक स्तरातील प्रगती वा अधोगती समजू शकत नाही. त्यामुळे माध्यमिक स्तरामध्ये झालेला विकास कळतो.

शिफांचा वापर -

शेकडा ८६.३६ अध्यापक अध्यापन करताना शिफांचा वापर करित नाहीत. शिक्षक कथन पध्दतीचाच वापर करतात (शेकडा प्रमाण ५४.५४) याची कारणे शिफे उपलब्ध नाहीत. जागेचा अभाव आर्थिक अडचण अशा अडचणी आढळून आल्या.

नकाशाचा वापर -

निरीक्षणाव्दारे असे आढळून आले कीं, शोकडा ८१.८१ अध्यापक अध्यापनात नकाशाचा वापर करित नाहीत. फक्त शोकडा १८.१८ अध्यापक नकाशाचा वापर करतात.

अध्यापनाची तयारी -

निरीक्षणाव्दारे असे आढळून आले कीं, ६८ ४ अध्यापक अध्यापनाची चांगल्या प्रकारे तयारी करतात. शोकडा १८.१८ मध्यम व शोकडा १३.६३ साधारण.

विद्यार्थ्यांचा प्रतिसाद -

अध्यापक अध्यापन करताना असे आढळून आले कीं शोकडा ६८.१८ विद्यार्थी चांगल्या प्रकारे प्रतिसाद देत होते. शोकडा १८.१८ मध्यम व शोकडा १३.८३ साधारण.

कर्म नियंत्रण-

निरीक्षणाव्दारे असे आढळून आले कीं, शोकडा ६८.१८ विद्यार्थी शिस्तबद्ध आहेत. बाकीचे शोकडा १८.१८, व शोकडा १३.६३ साधारण व गोंधळ करतात.

५.४ शिफारशी -

भूगोल विषयामध्ये पदवीधर झालेल्या अध्यापकांनाच अध्यापना-
साठी भूगोल विषय द्यावा, इतर कोणत्याही विषयाच्या पदवीधारकास
भूगोल विषय अध्यापनास देवू नये.

भूगोल विषयाची व्यावसायिक वाढ -

अध्यापकास साधनाची निर्मिती करण्याकरिता साधने नसतात.
त्यासाठी शाळेने आर्थिक मदत व भौगोलिक साधने उपलब्ध करून द्यावीत.
त्याच प्रकारे चांगली साधने बनविल्यास मुख्याध्यापकांनी त्या अध्यापकांचा
पारितोषक देवून गौरव करावा.

भूगोल अध्यापनाची उद्दृष्टे साध्य न होण्याची कारणे.

भूगोल अध्यापनाच्या आठवड्यातील तासिका २ ऐवजी ४
करण्यात याव्यात पाठ्यपुस्तके सोपी व विस्तृत माहितीची असावीत
यासाठी पाठ्यपुस्तक निर्मिती मंडळाने लक्ष द्यावे, कारण सध्या तासिका
कमी व अभ्यासक्रम जास्त आहे, त्यानुसार अभ्यासक्रम ठेवावा.

भूगोल अध्यापन पध्दती -

शाळेमध्ये अध्यापनास लागणारे साहित्य उदा. नकाशे, चिन्ने,
मॉडेल्स, यांची खरेदी करावी नसल्यास इतर बाबींवर खर्च कमी करून

शैक्षणिक साधनावर खर्च करावा, त्याशिवाय अध्यापकांनी पत्तकावर विप्रे, नकाशे, काढून कार्य साधून घ्यावे.

माध्यमिक शाळांना स्कूण खर्चाच्या एक तृतिष्ठांश या दराने शासन अनुदान देते. निधी उपलब्ध असल्यास इतर बाबींसाठी ही अनुदान दिले जाते. उदा. वस्तीगृह, प्रयोग शाळा, व्यायामशाळा इत्यादी.
(एस.एस.कोड पानं नं. ८८ नियम क्र. १०१, २, १०१-९)

अध्यापनात पाठपाय-या न वापरणारे -

अध्यापनासाठी वेळ वाढवून घ्यावा, अन्यथा त्या वेळेनुसार अभ्यासक्रम ठेवावा. सध्यांचा अभ्यासक्रम जास्त आहे, तो कमी करावा.

इमारत व भौगोलीक साधनांची त्रुटी -

शासनाने व व्यवस्थापनाने माध्यमिक शाळेची इमारत अध्यापनास योग्य अशी बांधावी, त्यासाठी शासनाकडून निधी, नागरिकांच्याकडून निधी गोळा करावा व इमारत बांधावी. विशेष म्हणजे भूगोलांची स्वतंत्र खोली बांधावी. त्याखोलीमध्ये भौगोलीक साधनांची सोय करावी.

भौगोलीक संदर्भग्रंथ -

शाळेच्या ग्रंथालयामध्ये संदर्भग्रंथ ठेवावेत ग्रंथपालानी भौगोलीक संदर्भ ग्रंथ मागविण्यासाठी मुख्याध्यापकास विनंती करावी. कारण त्यामुळे विद्यार्थ्यांना अधिक माहिती सांगता येईल.

वैज्ञानिक साधने -

शाळेने दूरदर्शन व रेडिओ संच बसवावेत, त्यासाठी संस्थेने व शासनाने अर्थ सहाय्य करावे. सगळ्यात महत्वाची अडचण आर्थिक आहे, ती दूर केल्यास शैक्षणिक उपक्रम राबविता येईल.

गुणांची टक्केवारी -

पाठ्यपुस्तक निर्मिती मंडळांनी काढलेल्या भूगोलाच्या पुस्तकामध्ये प्लेडे कमी करून मार्क ४० ठेवावेत अन्यथा अभ्यासक्रम वाढवून १०० गुणांचा स्वतंत्र पेपर ठेवावा.

पाठ्यपुस्तके मुलांची अभिरूची यास योग्य आहेत का ?

पाठ्यपुस्तक मंडळांनी भूगोलाची पुस्तके आकर्षक व विस्तृत माहिती असलेली काढावित.

प्रश्नपत्रीकेचे स्वसम वस्तुनिष्ठवर जादा भर आहे. त्याऐवजी विस्तृत प्रकारे प्रश्नांचे उत्तर लिहिण्यास प्रवृत्त करावे.

भूगोल विषयाची वाचणी परीक्षा -

अध्यापकांने विषयज्ञानवाढीसाठी १५ दिवसातून झालेले घटकावर वाचणी परीक्षा घ्यावी. त्यामुळे त्या विषयातील प्रगतीचा आढावा वळतो.

पूर्वज्ञान चाचणी परीक्षा -

विद्यार्थ्यांची विषयाची पूर्वज्ञानपरीक्षा त्यामुळे त्यामधील विकासाचे मूल्यमापन करता येते, व शाळेच्या विकासाच्या दृष्टीने फायद्याचे ठरते.

चित्रांचा वापर "

भूगोलाच्या अध्यापकांनी चित्रांचा वापर केलाच पाहिजे, त्याशिवाय भूगोलाचे अध्यापन होवू शकत नाही. त्यासाठी व्यवस्थापकांनी शाळांनी चित्रांची उपलब्धता करावी. शासनाकडून अनुदान घ्यावे. अध्यापकांनी चित्रे मिळालीच नाहीत, तर फलकावर चित्रे काढावीत किंवा शिक्षकांनी चित्रकला शिक्षकांची मदत घेवून कागदावर चित्रे काढून घ्यावीत.

नकाशाचा वापर -

भूगोलाचे अध्यापन करताना नकाशा वापरलाच पाहिजे, मुख्यध्यापकांनी पाठाचे निरीक्षण करावे. नकाशे उपलब्ध नसतील तर ती त्वरीत मागवून घ्यावीत. भूगोलाची स्वतंत्र खोली बांधावी.

अध्यापनाची तयारी "

अध्यापकाचा प्रमुख व्यवसाय अध्यापन करणे हाच आहे, तेव्हा हे प्रमाण शोकडा १०० % असेल पाहिजे, यासाठी शिक्षकांनी पाठाचे

टाचणा काढावे, कोणात्या घटकाचे अध्यापन करावयाचे आहे, त्याची पूर्व तयारी करूनच कार्यावर जावे. मुख्याध्यापकांनी शिक्षकांना रोजच्या रोज पाठाचे टाचणा काढले का ते पहावे व त्यावर आठवड्यास पाठ टाचणावर स्वाक्षरी करावी.

विद्यार्थ्यांचा प्रतिसाद -

शिक्षक अध्यापन करताना शोकाडा ६८.१८ विद्यार्थी प्रतिसाद देतात, बाकीचे विद्यार्थी का देत नाहीत, याकडे लक्ष द्यावे. कारण कार्यातील कामच्या बाकावर बसलेल्या विद्यार्थ्यांलाही अध्यापनातील घटक समजण्यास हवा तेव्हा हे प्रमाण वाढविण्यासाठी मागे बसलेल्या विद्यार्थ्यांकडे अधिक लक्ष द्यावे.

वर्ग नियंत्रण -

अध्यापकांनी प्रथम वर्ग नियंत्रण करूनच अध्यापन करावे. त्याशिवाय अध्यापन योग्य होणार नाही. यासाठी अध्यापकांनी घटकाचे अध्यापन करताना गोष्टीस्माने विनोद करत अध्यापन करावे की, जेणे करून विद्यार्थ्यांना तासाचा कंठाळा येणार नाही. तास कंठाळावाणा वाटल्यास विद्यार्थी गोंधळ करतात म्हणून आधूनमधून त्यांच्या आवडीचे विनोद किंवा अनुभव अशी उदाहरणे घ्यावीत. (भौगोलिक सवली काढल्या असल्यास त्या आठवणीकरून द्याव्यात.)

५.५ पुढील संशोधनासाठी विषय -

- १) भूगोल आणि सामाजिक जीवन यांचा अध्यापनातील टिकात्मक अभ्यास.
- २) भूगोल विषयाचे माध्यमिक शाळेतील अध्यापनातील स्थान यांचा अभ्यास.
- ३) भूगोलाचा माध्यमिक शाळेतील अभ्यासक्रम यांचा टिकात्मक अभ्यास.
- ४) भूगोल विषयातील संकल्पनांचा टिकात्मक अभ्यास.
- ५) भूगोल विषयातील अध्यापनातील शैक्षणिक साधनांचा वापर यांचा टिकात्मक अभ्यास.

::::::::::